Štúrovo odmietnutie Západu

Svetoslav
Bombík

premedia

Svetoslav Bombík: Štúrovo odmietnutie Západu

Copyright © Svetoslav Bombík (dedičia)
Slovak edition © Vydavateľstvo Premedia, 2026
ISBN 978-80-8242-431-0

Das Slawenthum... ako Štúrovo odmietnutie Západu

Napriek tomu, že sa to zdá byť neuveriteľné, jedno z kľúčových diel modernej slovenskej kultúry – Štúrovo *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft* – sa v slovenskom vydaní dostalo do rúk odbornej, ale aj širšej kultúrnej verejnosti až jeden a pol storočia po svojom vzniku. Pritom ide o dielo, ktoré malo preukázateľne podstatný vplyv na formovanie kultúrnej a politickej identity slovenskej inteligencie.

Štúr svoj duchovný testament slovenskému spoločenstvu napísal po nemecky v prvej polovici 50-tych rokov 19. storočia, v čase svojho núteného pobytu v Modre, kam sa dostal po revolúcii roku 1848. V diele sa logicky završuje a sumarizuje Štúrovo dejinno-filozofické a historické poznanie i spoločensko-politická skúsenosť. Máme tu pred sebou v modernej slovenskej histórii ojedinelý pokus o celostné uchopenie dejín, ich zmyslu a na tomto pozadí ako i na pozadí rekonštrukcie

konkrétneho historického vývoja zámer definovať zmysel slovanských i slovenských dejín. Zároveň ide o pokus určiť miesto Slovanov v konkrétnych európskych vzťahoch s praktickým návodom na dejinné účinkovanie v podobe sformulovaného politického programu. Z tohto hľadiska máme pred sebou dielo výsostne politické, hoci bolo spracované na širokom filozoficko-dejinnom základe.

Kniha bola oficiálne prvý raz publikovaná v ruskom preklade pod názvom *Slavjanstvo i mir buduščago*, ktorý vydal ruský slavianofil V. I. Lamanskij počas slovanského zjazdu v Moskve v roku 1867. Podľa Lamanského svedectva sa mu práca dostala do rúk za jeho pobytu v Uhorsku roku 1862 od nemenovaného blízkeho Štúrovho priateľa a spolupracovníka. Aj druhý raz kniha vyšla v Rusku – v roku 1909 ju v Petrohrade vydal ďalší známy slavianofil T. D. Florinskij a opatril ju rozsiahlejšou úvodnou stať ou. Potom, v roku 1928, správca Matice slovenskej Jozef Škultéty poskytol toto druhé ruské vydanie literátovi a prekladateľovi Mikulášovi Gacekovi s ponukou, aby ho preložil do slovenčiny. Gacek ponuku prijal a v polovici roku 1929 odovzdal hotový preklad správe Matice slovenskej. Táto v roku 1931 v XXXI. zväzku svojej edície Čítanie študujúcej mládeže vydala Výber zo spisov Ľudovíta Štúra a v ňom niekoľko úryvkov z posledných kapitol diela.

V tom istom roku, 1931, sa českému vedcovi a pedagógovi Dr. Jozefovi Jiráskovi, ktorý pôsobil v Bratislave na Univerzite Komenského, podarilo objaviť originálny nemecký rukopis Štúrovho textu. Vzápätí ho vydal v pôvodnom nemeckom znení pod názvom *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft* s vlastným úvodom a kritickým poznámkami. V takejto podobe nákladom Učenej spoločnosti Šafárikovej v Bratislave dielo po prvý raz vyšlo na Slovensku v oficiálnej knižnej podobe.

O vydanie Gacekovho prekladu Štúrovho traktátu sa Matica slovenská znova pokúsila až počas existencie slovenského štátu v období 2. svetovej vojny v roku 1944. Napriek tomu, že už boli hotové korektúry, kniha nevyšla. V zviazanej podobe sú tieto korektúry podnes uložené v Národnej knižnici v Martine.

Dielo nevyšlo ani za komunistického režimu v rokoch 1948 – 1989, hoci práce Ľudovíta Štúra patrili do „zlatého fondu" slovenskej literatúry a kultúry. V rôznych výberoch a monografiách sa síce kde-tu objavil hanblivý citát z diela, to však nikdy nebolo publikované ako celok. Na otázku – prečo? – sa ponúka jednoduchá odpoveď: Štúr v ňom podal principiálnu kritiku socializmu a komunizmu. Ak na jednej strane komunistickí ideológovia nadviazali na interpretáciu

Štúra ako zakladateľskej osobnosti moderných slovenských dejín, bolo zrejme neprijateľné, aby ten istý Štúr súčasne vystupoval ako zásadný kritik socializmu, do ktorého podľa nich tradícia, ktorej bol zakladateľom, prirodzene vyústila. Tak vznikla paradoxná situácia: Štúr bol považovaný za zakladateľa „našej najpodstatnejšej tradície" (Mináč) a zároveň nebolo publikované jeho podstatné dielo. Avšak aj napriek tomu, že komunistický režim dielo nesprístupnil širokej čitateľskej verejnosti, stávalo sa predmetom analýz „komunistickej humanistiky". Tieto reflexie sa často vysporadúvali práve s otázkou, do akej miery mala táto Štúrova práca vplyv na formovanie identity slovenskej inteligencie. Napríklad Dalimír Hajko v práci *Začiatky marxistickej filozofie na Slovensku* v súvislosti so *Slovanstvom a svetom budúcnosti* píše: *„Spis vyšiel prvý raz zásluhou ruských slavianofilov až roku 1867 (druhé vydanie roku 1909) v ruskom preklade, a teda vôbec nemohol ovplyvniť vývin filozofického myslenia na Slovensku v období svojho vzniku ani bezprostredne po ňom."* (1) Naproti tomu Ján Bodnár v práci *Dedičstvo myšlienok* konštatuje: *„Teoreticko-filozofické východiská „národnej filozofie" tohto obdobia obsahuje Štúrova kniha* Slovanstvo a svet budúcnosti. *Ideové, svetonázorové jadro, filozofické východiská, jasne a jednoznačne formulované*

v práci, hlboko zasiahli a ovplyvnili myšlienkový vývin generácie národniarov.“ (2) K posúdeniu tohto sporu sa dostaneme neskôr, pri interpretácii Štúrových koncepcií a ich vplyvu na orientáciu slovenskej inteligencie. Na tomto mieste možno rekapituláciu histórie vydávania knihy uzavrieť konštatovaním, že kniha po takmer jeden a pol storočí od svojho vzniku napokon predsa vyšla v slovenskom jazyku. Aký závet nám v nej Ľudúvít Štúr zanechal, akú koncepciu národa a jeho historického, kultúrno-civilizačného i politického smerovania?

Štúr v jednej z pasáží *Slovanstva a sveta budúcnosti* píše: „*Z politického hľadiska prechádza Západ od absolutistických monarchií ku konštitučným štátom, tieto sa zas pretvárajú na politické a napokon na sociálne a komunistické republiky, kde sa všetko končí v rozklade ľudstva a v deštrukcii ľudskosti. Táto unáhlenosť má v sebe osudnú črtu: keď sa už raz totiž Západ dostal do víru týchto pohybov, nemôže sa z neho vymaniť. Niet tu pokoja, ani stálosti, všetko sa valí a tlačí vpred, rúti sa, a všetci tu vidia svoje konečné, vytúžené šťastie – v záhube! Jedna revolúcia bude nasledovať za druhou a po každej budú národy Západu horšie ako predtým. Nasledujúce generácie budú stále divšie a horšie, už dýchajú tento vzduch, už z neho čerpú energiu, západným*

duchom času je poznačená aj výchova, tento duch je ochabnutý, ospanlivý, zo zásady sa vzdal akejkoľvek prísnosti, zmäkčilosť, pôžitkárstvo a hojnosť čoraz väčšmi vytláčajú bývalú zdržanlivosť, vážnosť, niekdajšiu činorodosť: nech sa teda krútia kolesá voza vpred, pretože ich nemožno obrátiť – nech sa teda rútia vpred s pokoleniami Západu, pokým ich nezadrží nad priepasťou mocná ruka.

Kam obrátiť pohľad, kde čerpať nádej, keď srdce, čo vzplanulo láskou k človeku, márne hľadá pomoc na Západe? Tam, na ďalekom Východe, pretože tam je usídlený národ Slovanov, národ budúcnosti!" (3)

Po prečítaní tejto pasáže sa ponúka otázka: ako mohol protestantský intelektuál, resp. človek, u ktorého by sme predpokladali hlbokú intelektuálnu a hodnotovú zakotvenosť v západnej kultúre a jej archetypoch, dospieť k takémuto paušálnemu odmietnutiu Západu a exaltovanému príklonu k Východu? Odpoveď zrejme treba hľadať v Štúrovej koncepcii dejín.

Štúrova koncepcia Slovenska a interpretácia zmyslu slovenských dejín a napokon i jeho koncepcia slovenského národa ako samostatnej entity je odvodená od jeho všeobecnej filozofie dejín a predstavy univerza. Ako je všeobecne známe, na jej sformovanie mala určujúci vplyv Kollárova teória „slovanskej vzájomnosti", Heg-

lova filozofie dejín, Herderove práce o poslaní jednotlivých národov v dejinách a v neposlednom rade i konfesionálne ortodoxný luteranizmus. Podľa Štúra dejiny nie sú mechanicky náhodným sledom udalostí, ale sledujú určitý cieľ, dejiny sú teleologické, pričom v tomto bode sa Štúrovi prelínala Heglova koncepcia dejín ako procesu objektivizácie, vyjavovania absolútneho ducha s kresťanským modelom dejín ako „dejín spásy", teda postupného „umravňovania" v duchu kresťanského náboženstva a povznášania sveta k bohu. K tomuto cieľu sa dejiny blížia po etapách. Každá etapa predstavuje aktivitu nejakého národa – jednotlivé národy musia v dejinách uskutočniť istú úlohu, poslanie, aby sa dejiny dobrali k svojmu cieľu. V každom národe je uložený akýsi duchovný „dejinný algoritmus", ktorý je časťou absolútneho ducha. Tento duchovný potenciál musia jednotlivé národy v svojej časti dejín „vyžiariť", aby sa dejiny pohli ďalej. Základom národa je teda jeho metafyzická substancia a iba tá komunita, ktorá túto metafyzickú duchovnú substanciu obsahuje, je národom. Štúrovo myslenie bolo par excellence metafyzické a to sa muselo odraziť v jeho koncepcii národa. Ten nie je primárne empirickou kategóriou, empiricky sa len vyjavuje jeho základ – metafyzická substancia. Cieľom dejín je realizovať ideu dobra, podľa

Štúra de facto v jej kresťanskom poňatí. A tento cieľ dejín prichodí realizovať práve Slovanom. Slováci sú Slovania, ich právo na existenciu a národnú svojbytnosť Štúr najprv musel špecifikovať ako osobitný slovanský kmeň, nájsť a zdôvodniť ich duchovnú substanciu, čo urobil v kritike Kollárovej štruktúry Slovanstva a jeho koncepcie „československého kmeňa". Zdôvodnil, že Slováci majú svoju samostatnú, svojbytnú duchovnú substanciu odlišnú od českej a sú teda samostatným národom. Svoju koncepciu zároveň dotvoril v tom zmysle, že prakticky stotožnil dejinné poslanie Slovanstva s dejinným poslaním Slovákov. Poňal ich ako vyvolený národ svetových dejín, ktorého poslaním je povzniesť svet k bohu a realizovať ideu dobra.

Duchovné rozpoloženie „štúrovskej družiny" najvýstižnejšie ilustruje list, ktorý Ján Francisci adresoval jednému zo svojich druhov: *„Ľudovít... cíti v sebe povinnosť čo Slovák ideu Slovanstva riadiť, lebo to jest Slovákov povolanie, čo i z toho... vysvitá, že v nás najskôr vznikla a u nás v našich Tatrách sa najčistejšie prechováva."* (4) Ten istý Francisci v tomto duchu uvažuje i takto: *„Náš kmeň jest i rečou i mravmi i úlohou rozdielny... a jest podstatne sám pre seba kmeň. A to mu nikdo nech neodoberá. Úloha naša jest veliká, vznešená, duch náš jest mladý, jarý, silný*

a máme si ho dať hamovať vyžitým materializmom…“ (5)

Zo Štúrovej koncepcie dejín logicky vyplynulo rozdelenie národov na tie, ktoré už svoju duchovnú substanciu „vyžiarili“, čím skončili svoje dejiny ozmyselňujúce – teleologické – pôsobenie, a ďalej už len „ne-duchovne“, materiálne vegetujú a tie, ktoré so svojou duchovnou substanciou ešte len prichádzajú na javisko dejín, aby ich zavŕšili a priviedli ľudstvo na cestu spásy. K tým prvým patria všetky národy Západu, k tým druhým slovanské národy a medzi nimi najmä Slováci ako vyvolený národ, ktorého intelektuálna elita „odhalila“ zmysel dejín a účinkovania Slovanov v nich. Štúr vybudoval základnú duchovnú opozíciu: duchovne „vyžiarený“, „vypálený“ čiže už len hmotársky Západ versus „duchom naplnený“, „duchohistorický“ Východ.

Z tejto základnej opozície potom vyplynuli ostatné orientácie „štúrovskej družiny“. V kultúrno-duchovnej oblasti odmietnutie akéhokoľvek náznaku materializmu, ktorý spájali s racionalizmom, i neskoršia staroslovenská hurbanovská komunikačne uzavretá koncepcia slovenskej kultúry, ktorá odmietla komunikáciu so „zvrhlým západným umením“ a snažila sa uzavrieť slovenskú kultúru v jej pomyselnej sterilnej čistote. Túto koncepciu kultúry začala narúšať napríklad